

GÌN GIỮ GIÁ TRỊ NGHỆ THUẬT THÊU TRUYỀN THỐNG QUA TRANG PHỤC ÁO DÀI

LIU NGOC LAN

Email: ngooclan80tktt@gmail.com

Trường ĐHSP Nghệ thuật TW

KEEPING THE VALUE ART OF TRADITIONAL EMBROIDERY THROUGH AO DAI

TÓM TẮT

ABSTRACT

Trong bối cảnh toàn cầu hóa, hội nhập mạnh mẽ của Việt Nam hiện nay, Việt Nam đang tiếp nhận những nét văn hóa của ngoại quốc từ nhiều phương diện. Trong đó văn hóa mặc đang bị ảnh hưởng nhiều nhất đến thế hệ trẻ Việt Nam khiến chúng ta cần tìm lại những nét đẹp truyền thống trong trang phục cổ truyền Việt Nam để cùng gìn giữ và tôn vinh. Làng nghề thêu Quất Động được biết đến như cái nôi của nghề thêu truyền thống. Vậy việc gìn giữ nghệ thuật thêu tay trên Áo dài nói riêng, đặt ra nhiều vấn đề cấp thiết cần được giải quyết. Việt Nam đang trên đà hội nhập về nhiều lĩnh vực, cùng với hiệu quả tích cực mang lại còn không ít nguy cơ về sự hòa tan giá trị truyền thống và bản sắc dân tộc. Một số nhà nghiên cứu đã chỉ ra nguy cơ thương mại hóa, trang phục áo dài lai căng... đang làm mai một các giá trị văn hóa cổ truyền của Việt Nam.

Từ khóa: Nghề thêu truyền thống, Áo dài, ông tổ nghề thêu, giá trị văn hóa, giá trị nghệ thuật.

In the context of globalization and strong integration of Vietnam today, Vietnam is receiving foreign cultural features from many aspects, in which the wearing culture is being influenced the most by the young Vietnamese generation. Nam makes us need to find the traditional beauty in Vietnamese traditional costumes to preserve and honor. Quat Dong embroidery village is known as the cradle of traditional embroidery. So, preserving the traditional embroidery art of our country in general and the art of hand embroidery on Ao Dai in particular, poses many urgent problems that need to be solved. Vietnam is on the way of integration in many fields, along with positive effects, there are many risks of the dissolution of traditional values and national identity. Some researchers have pointed out the risk of commercialization, hybrid Ao Dai costumes... are destroying the traditional cultural values of Vietnam.

Keywords: Traditional embroidery, Ao dai, ancestor of embroidery, cultural value, artistic value

I. Đặt vấn đề

Tại Việt Nam, tương truyền rằng nghề thêu xuất hiện từ thời vua Hùng. Ông bà ta đã dùng chỉ, tơ, sợi nhuộm màu để thêu tia, trang trí trên nền vải. Cũng như các nước khác, người Việt xưa thường thêu các họa tiết có cây, hình thể, hoa lá chim thú, cảnh sinh hoạt... trên khăn, túi, xiêm y, cờ trường... Nghệ thuật thêu tay đang dần từng bước phát triển, khẳng định được giá trị vốn có và ngày càng đạt đến độ tinh xảo đỉnh cao. Sự cần cù, tỉ mỉ và chăm chỉ của người Việt đã khiến cho nghề thêu không chỉ phát triển mạnh ở nơi khai sinh ra nó mà còn tỏa đi khắp dải đất hình chữ S, nhưng nhiều nhất tập trung ở phía Bắc như Quất Động, Thăng Lợi, Lê Lợi, Nguyễn Trãi, Phú Xuyên, Cổ Đông, Đông Cứu, Bình Lăng (Hà Nội); Văn Lâm (Ninh Bình), Minh Lăng (Thái Bình), Thanh Hà (Hà Nam), Kim Long, Thuận Lộc (Huế),

Bảo Lộc (Lâm Đồng) [9]. Vậy nghề thêu truyền thống có lịch sử phát triển như thế nào?

II. Vài nét về lịch sử phát triển nghề thêu truyền thống

Theo sử sách có ghi lại, ở nước ta từ thời vua Hùng người Lạc Việt đã biết “mặc áo chui đầu, cài khuy bên trái, các cô gái mặc váy áo thêu”. Sử sách cũ còn ghi: Đời Trần vua quan nước ta đã dùng lông và đồ thêu.

Vậy nghề thêu đã có ở nước ta từ rất sớm nhưng rất tiếc đã không được ghi chép lại đầy đủ. Làng Quất động được biết đến với nghề thêu truyền thống, được khai sinh bởi ông tổ nghề thêu Lê Công Hành. Lê Công Hành tên khai sinh là Trần Quốc Khái. Ông sinh năm Bính Ngọ (1606) tại xã Quất Động.

ARTS

Tiến sĩ Lê Công Hành đã tự học nghề thêu sau một lần bị vua Minh thứ trí. Khi về nước, ông đã đem nghề thêu dạy cho dân làng Quất Động rồi sau đó phát triển rộng ra các tỉnh khác: Bắc Ninh, Hưng Yên... [12]

Ông tổ nghề thêu Lê Công Hành (Nguồn: Thư viện lịch sử)

Để ghi nhớ công ơn ông, sau khi Lê Công Hành mất (năm 1661), nhân dân trong vùng đã lập đền thờ và tôn ông là ông tổ nghề thêu. Một số tài liệu cho rằng trước khi Lê Công Hành truyền dạy nghề thêu và làm lọng cho dân chúng, những nghề này đã tồn tại ở nước ta. Tuy nhiên, nó phát triển nhỏ lẻ, kỹ thuật khá đơn sơ, quanh quẩn với vài màu chỉ và chủ yếu phục vụ cho vua quan. Sử sách cũ còn ghi lại ở đời Trần, vua quan ta đã dùng đồ thêu và lọng. Năm 1289, trước năm đi sứ của Lê Công Hành khoảng hơn 350 năm, vua Trần đã gửi tặng vua Nguyễn một đệm vóc đồ thêu chỉ vàng, một tấm thảm gấm viền nhiều (theo Từ Minh Thiện viết trong tập Thiên nam hành ký).

Đặc điểm nghề truyền thống

Nghề thêu làng Quất Động được chia thành 3 loại hình:

Thêu tranh (phong cảnh, hoa, động vật, địa danh,...)

Thêu chân dung (Vua chúa, Nhân vật lịch sử, Nguyên thủ quốc gia...)

Thêu trang phục cung đình, phục chế trang phục,...

Trong đó thêu tranh được xem là đơn giản nhất vì tự do sáng tác theo cảm xúc của người thêu, tùy theo độ say mê, yêu nghề, đường nét tinh tế hay thô sơ sẽ thể hiện chất lượng của bức tranh.

Thêu chân dung là khó nhất vì cần phải hiểu và cảm nhận được thần thái của nhân vật, sau đó phải biết cách thể hiện tinh thần đó thông qua những nét chỉ, nếu không tinh tế thì sẽ không thể thành công.

Thêu và phục chế trang phục cung đình lại đòi hỏi sự

tuân chỉ nghiêm ngặt những nguyên tắc đã quy định đối với trang phục cung đình, thể hiện thứ hạng của từng loại trang phục, màu sắc, hoa văn phải chính xác, không được phép sáng tạo [8]

Hình ảnh: Nghề thêu truyền thống mang đậm tâm hồn người Việt (Ảnh: Đức Nghiêm). Nguồn Báo Điện tử Đảng Cộng sản Việt Nam

Các nghệ nhân thêu làng Quất Động đã cho ra đời rất nhiều sản phẩm đa dạng, từ các nhóm hàng truyền thống như: câu đối, nghi môn, lọng, cờ, trướng, khăn trải bàn, các loại trang phục sân khấu cổ truyền... đến các bức tranh thêu phong cảnh, thêu chân dung sáng tạo như: nhà sàn Bác Hồ, chùa Một Cột, chân dung Lê Nin... Ngoài nghề thêu, nhiều nhà còn kiêm khâu vá, đính hạt cườm, gắn sừng, ráp túi xách... trên sản phẩm thêu. Mọi nhà đều làm trên đơn đặt hàng với mẫu mã cho sẵn hoặc tự sáng tác, cứ hai ngày một lần, các đơn vị và du khách lại về mua và vận chuyển hàng đi các tỉnh [11].

Nguyên vật liệu sản xuất

Nghề thêu ren không quá phức tạp, đòi hỏi lớn nhất với những người làm nghề là sự kiên trì, cẩn thận và ý thức làm việc tập thể. Công cụ dùng trong nghề thêu ren khá đơn giản. Các thợ thêu chỉ sử dụng một số thứ vật liệu ở mức tối thiểu như khung thêu, kim thêu các cỡ (kiểu tròn và kiểu chữ nhật), kéo, thước, bút lông, phân mỡ, vải thêu (vải trắng, sa tanh, lụa...), chỉ thêu các màu. Chính vì thế, nghề thêu ren rất phù hợp với khả năng nguồn lao động của nước ta, nhất là ở khu vực nông thôn. Mũi kim thoăn thoắt đưa đi đưa lại những đường chỉ cùng đó là những hình thù với màu sắc sống động dần hiện ra.

Chỉ: chỉ tơ và chỉ dầy

Vải thêu: vải thêu tranh hoặc vải thêu thời trang (thêu quần áo, thêu vỏ gối...)

Khung thêu: Khung thêu tròn hoặc khung chữ nhật.

Công đoạn sản xuất

Hình ảnh: Nghệ nhân thêu Hoàng Thị Khương bên bức tranh thêu phong cảnh. Ảnh: VGP/Diệu Anh

Trải qua thời gian, người thợ làng nghề Quất Động đã phát triển kỹ thuật thêu truyền thống với những kỹ thuật mới công phu như thêu hai mặt. Tranh thêu hai mặt được làm trên chất liệu voan mỏng, dùng chỉ thêu bằng tơ tằm được rất nhiều người ưa chuộng. Nhìn vào bức tranh thêu hai mặt, người ta không thể nhận ra đâu là điểm bắt đầu và đâu là điểm kết thúc, bởi những chân chỉ được nghệ nhân dẫu vào chính giữa. Cũng chính bởi vậy, thêu hai mặt chỉ có những nghệ nhân lâu đời mới làm được thuần thục, và công đoạn thêu tranh này cũng phải tốn thời gian gấp 3, 4 lần so với thêu thường. Quy trình sản xuất sản phẩm thêu ren bao gồm những công đoạn cơ bản: pha cắt, in kẻ, thêu, kiểm hoá (thêu kỹ thuật, hoàn thiện tranh thêu), giặt là, đóng gói.

III. Nghệ thuật thêu tay truyền thống khẳng định giá trị văn hóa nghệ thuật qua trang phục Áo dài đương đại

Trong những năm gần đây, nghệ thuật thủ công nói chung và nghệ thuật thêu tay nói riêng đã dần quay trở lại và được ứng dụng trên trang phục đặc biệt là Áo dài đã tạo được nhiều dấu ấn trong mắt bạn bè quốc tế. Nhiều nhà thiết kế Việt yêu thích giá trị nghệ thuật thêu tay truyền thống đã thổi hồn cũng như đánh giá cao tầm quan trọng và tính thẩm mỹ của những sản phẩm thủ công. Nghệ thuật thêu tay đang dần từng bước phát triển, khẳng định được giá trị vốn có và ngày càng đạt đến độ tinh xảo đỉnh cao. Song hành với sự phát triển của các nền văn minh lớn, thêu tay không chỉ đơn thuần là một xu hướng trong thời trang mà nó còn mang bản sắc văn hóa riêng của mỗi dân tộc trên thế giới. Thêu tay đã trở thành một loại hình nghệ thuật thể hiện đường kim, mũi chỉ, xuất phát từ văn hóa thêu thùa may vá của người con gái Việt. Đến nay, loại hình nghệ thuật này được thể hiện nhiều nhất vẫn là trên những tà áo dài thướt tha, duyên dáng của người phụ nữ Việt Nam.

Khác với những chiếc Áo dài thông thường, Áo dài thêu tay là một tác phẩm nghệ thuật tinh tế. Chặng đường của chiếc Áo dài thêu tay là huyền thoại của những câu chuyện mà ở đó sự tỉ mỉ trong từng đường kim mũi chỉ của các nghệ nhân đã thổi hồn vào những bộ trang phục mang đậm dấu ấn cá nhân. Vẻ đẹp mộc mạc nhưng đầy tính nghệ thuật trong tà áo dài còn toát lên ở những hình thêu họa tiết thân thuộc nhưng được biến tấu tươi mới. Từ những kỹ thuật thêu cơ bản, người nghệ nhân bắt đầu khám phá những cách thêu phức tạp hơn để tạo được độ bóng và chiều sâu cho từng họa tiết. Qua bàn tay khéo léo, tỉ mỉ, các nghệ nhân đã truyền cảm xúc của tâm hồn vào từng đường kim mũi chỉ để những hình thêu đậm dấu ấn văn hóa Việt như hình hoa sen, chim hạc, khung cảnh dân gian, làng quê,... hiện lên sống động, tự nhiên mà đậm đà, mang theo hơi thở cuộc sống hiện đại.

Hình ảnh: Với chiếc áo dài thêu rồng phượng tỉ mỉ, Cao Thùy Linh đã thực sự tỏa sáng và nổi bật trong phần thi trang phục dân tộc tại cuộc thi Miss Grand International 2014. Cô giành giải Best National Costume (Trang phục dân tộc đẹp nhất) chung cuộc. Nguồn Internet.

Áo dài Việt Nam với giá trị văn hóa, bản sắc thể hiện rõ nét về hình ảnh người phụ nữ Việt Nam. Qua nhiều thời kỳ phát triển, những tà áo dài không ngừng biến đổi trong đời sống đương đại, nhưng vẫn luôn khẳng định giá trị truyền thống, khơi dậy niềm tự hào, tôn lên vẻ đẹp thanh lịch, dịu dàng của người phụ nữ Việt Nam.

Với chất liệu (chỉ, vải) ngày một phong phú, với ý thức sáng tạo nghệ thuật, người nghệ nhân đã dần biến nghề thêu vươn đến đỉnh cao của nghệ thuật. Để tạo được một sản phẩm thêu tay hoàn mỹ, nghệ nhân phải dùng đúng loại chỉ truyền thống được nhuộm từ màu của cỏ cây thiên nhiên. Đặc biệt là chỉ tơ tằm với độ óng mịn đặc trưng để tạo cho các bức tranh, nhất là tranh phong cảnh những màu sắc tự nhiên nhất. Người thợ thêu vừa phải có lòng đam mê vừa có năng khiếu về hội họa. Có như vậy, đường nét uyển chuyển và cái hồn của bức tranh mới được chuyển tải ở nhiều sắc độ. Chính niềm yêu nghề, sự cần mẫn của những

ARTS

nghệ nhân đã khiến cho nghề thêu tay ngày càng trở lên độc đáo, tinh xảo và phá cách hơn. Đồng thời, mỗi sản phẩm thêu tay còn ẩn dấu vẻ đẹp của văn hóa dân tộc, vẻ đẹp mộc mạc và giản dị và cả tình người chân thành nồng ấm của người Việt Nam...

Hình ảnh: Tại cuộc thi Hoa Hậu Các Quốc Gia 2015 diễn ra tại Nam Kinh, Trung Quốc, đại diện của Việt Nam là Á khôi Người Đẹp Hạ Long - Ngọc Vân lựa chọn áo dài với họa tiết rồng nổi bật. NTK lấy tông màu chủ đạo là đen, đỏ và xanh. Nguồn Internet

IV. Kết luận

Theo dòng chảy của thời gian, trước những biến động của xã hội, nghệ thuật thêu tay ở nước ta hiện nay đang gặp nhiều khó khăn, trở ngại con đường duy trì nghệ thuật truyền thống, chưa có cầu nối giữa nghệ nhân với thị trường. Việc thuyết phục họ giữ nghề, đào tạo thợ giỏi hay có những lớp học đào tạo thợ thêu có tay nghề là bài toán chưa có lời giải đáp. Chính vì vậy đứng trên phương diện văn hóa thì việc giữ gìn và bảo tồn các giá trị nghệ thuật truyền thống mang rất nhiều ý nghĩa và luôn được nhà nước quan tâm chú trọng. Cùng với sự phát triển của kinh tế thị trường và quá trình đô thị hóa, làm thế nào làng nghề thêu tay nói riêng và các làng nghề truyền thống ở Việt Nam giữ gìn được tinh hoa truyền thống. Việc bảo tồn phát huy những giá trị của kho tàng nghệ thuật, đang đặt ra nhiều vấn đề cấp thiết cần được giải quyết. Điều này đặt ra cho chúng ta, đặc biệt là thế hệ trẻ cần có những giải pháp nhằm gìn giữ giá trị văn hóa nghệ thuật thêu tay truyền thống, cũng như các thể loại nghệ thuật cổ truyền khác.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Đinh Hồng Hải (2012), *Những biểu tượng đặc trưng trong văn hóa truyền thống Việt Nam*, Nxb Tri thức, Hà Nội.
2. Cao Thị Bích Hằng (2003), *Hoa văn lụa tơ tằm (Hà Đông - Vạn Phúc) và các giải pháp trang trí trên trang phục Việt Nam*, Luận văn thạc sĩ, Đại học Mỹ thuật Công nghiệp.
3. Cung Dương Hằng (2011), *Mỹ thuật nữ phục truyền thống Việt Nam*, Nxb Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
4. Trương Minh Hằng (chủ biên) (2012), *Tổng tập nghệ và làng nghề truyền thống Việt Nam, Tập 1*, Nxb Khoa học Xã hội, Hà Nội.
5. Ngân Hà (2018), "Thời trang Áo dài thêu tay", Báo ảnh Việt Nam
6. Hạnh Lê (2018), "Niu giữ nét đẹp của nghệ thuật thêu tay trong thời trang", Báo Điện tử - Đài Phát thanh và Truyền hình Thanh Hóa.
7. Mai Thế Hờn (Chủ biên) (2003), *Phát triển làng nghề truyền thống trong quá trình công nghiệp hóa, hiện đại hóa*, Nxb Chính trị Quốc gia, Hà Nội.
8. An Nguyên (2021), "Nghề thêu truyền thống mang đậm tâm hồn người Việt", Báo Điện Tử - Đảng Cộng sản Việt Nam.
9. Tô Tuấn (2017), "Chuyện kể ở làng thêu Quất Động, Thường Tín, Thanh Trì, Hà Nội", Báo điện tử VOV5.
10. Thành Vinh (2021), "Làng cổ Quất Động - vàng son một thửa nghề thêu, nhìn về tương lai mà thấy như sông rộng đường dài", Báo Dân Việt.
11. Hải Vân (2020), "Về thăm làng Quất Động - cái nôi của nghề thêu truyền thống", Báo Thời đại.
12. Tạp chí Kiến Trúc (2021), "Cái nôi của nghề thêu truyền thống - làng Quất Động", Tạp chí Kiến trúc.